

Czirkos Barnabás

Corporation (filmrecenzió)

Az ipari forradalom előtt főként a politikai és/vagy az egyházi hatalmak bírtak befolyással a társadalmi élet működésére, addig manapság már a részvénytársaságok diktálják a tempót, és alakítanak a saját hasznukra mindent. Korunk uralkodói intézményei a részvénytársaságok, ezek hatásait és természetét vizsgálják a *Corporation* című dokumentumfilm.¹ A film több olyan kérdést is felvett, amelyet egyébként maguknak a részvénytársaságoknak kellene önmaguknak feltenniük: Mit tesznek a termőtalajjal a termelés során? Milyen externális jellegű károkat okoznak? Mit tesznek a fenntartható fejlődésért? Mi lesz, ha elfogy az olaj? Elfogadható-e a fajok kihalása és a biodiverzitás csökkenése? Az itt bemutatandó film ilyen és ehhez hasonló kérdésekkel foglalkozik.

1.

A részvénytársaságok (a továbbiakban: Rt-k) először is amilyen sok pénzt „termelnek”, ugyanannyi, sőt, igazából sokkal nagyobb károkat is okoznak szimultán módon. Ezen káros hatások, illetve következményei azonban sokáig észrevétlenek voltak. Noha az Rt-eket a világ részeinek lehet tekinteni, addig maga a világ több, mint az Rt-k összessége. A részvénytársaságok néha magukat egy nagy családnak tekintik, ahol a tagoknak (részvényeseknek) egyetlen közös célja van, bármilyen áron minél nagyobb profit elérése évről-évre. Az Rt-k napjainkra teljesen átalakították a természeti, az emberi, illetve az egész társadalmi életet. (0-4. perc)

A film szerint ezek a társaságok valójában nem családisak, hanem inkább szörnyetegek, és a természetre káros mesterséges képződmények. Noha az Rt-k egyénekből álló csoportok, mégis jogi személyeknek minősülnek, amelyeknek ugyanolyan jogai és privilégiumai vannak, mint a természetes személyeknek, noha sem büntethető testük és lelkiismeret furdalásuk sincs. Ezeket a vállalatokat csak a nyereség érdekli ezeket, szerintük ettől a profit-orientált felfogástól működik a kapitalizmus, és nem ismerik azt a szót, hogy „elég”. (4-16. p)

¹ Corporation, 2003-ban készült, kanadai dokumentum film. Rendezte Mark Achbar és Jennifer Abbott <http://www.youtube.com/watch?v=LzE3ilqppKs>

A XIX. századi iparosodási folyamattal kezdődött az Rt-k kiemelkedése, amelyek működése nagyobb termelést és nagyobb szennyezést eredményezett. Ugyanakkor itt már csupán London piszkos utcáiról van szó - amiként Mandeville is tett erről említéseket -, hanem sokkal többről: tudniillik a bolygónk és az utánunk következő generációk jövőjéről. Az RT-k azonban se a Föld, se az utókor jövőjével nem törődnek. Cápáknak is tekinthető gépezetek ezek, amelyeket azonban nem természet, hanem a hibás jogi szabályozás hozott létre. Ezeknek a mesterséges jogi személyeknek a léte kimerül a növekedésben (terjeszkedésben) és a nyereségben. (6-16. p)

Az Rt-k tevékenységei súlyos károkat okoznak a környezetnek és az emberi szervezetnek; gondoljunk csak a mérgező hulladékokra, a növényvédő szerekre, a műtrágyákra, vagy az állatoknak adott gyógyszerekre és hormonokra. Természetesen ezeket a problémákat a társaságok tagadják és eltitkolják. Például a tej-serkentő szerek miatt a tehenek gyakran megbetegednek és a beteg állatok gennyes váladéka belekerül a tejbe, ahogy szintén a tejbe kerülnek az állatoknak adott antibiotikumok is. Ez a gyakorlat tehát nem jó sem a teheneknek, sem a fogyasztóknak, hanem csak egyvalakiknek jó, tudniillik a profit-orientált társaságoknak. Amennyiben viszont mégis kiderülnek ezek a környezetszennyezések, akkor a problémát könnyedén elintézik pénzbüntetéssel az „igazságszolgáltatás” keretein belül. (18-33. p)

Az Rt-k, mint jogi személyek természete nagyban hasonlít a pszichopata és szociopata személyiségjegyekre: ilyen hasonlóság az például, hogy teljes közönnyel viseltetnek az emberek iránt. Továbbá alkalmatlanok tartós kapcsolatokat kialakítani, csalárdak és hazugok. Ezen kívül képtelenek a büntudatra, vagy a lelkiismeret furdalásra és a (környezetvédelmi) törvények betartására. A különböző cégek tehát a profiton kívül nem törődnek semmivel és senkivel, teljesen érzéketlenek az emberek egészsége, valódi jóléte és a Föld bolygó jövője iránt is. Pazarlóan bánnak a természettel, és abba nem forgatnak vissza mást, csakis szemetet és mérgeket. Ennek következményeként pusztul az élővilág és csökken a biodiverzitás. (23-40. p)

Mivel a pszichopaták tulajdonságaival rendelkező jogi személyek (a részvénytársaságok) vezérlik a társadalmakat, így felvetődik az az ellentmondás, hogy az RT-n belül is hús-vér emberek vannak, akik elvileg moralitással is rendelkeznek. A lelkiismeretes vezetők moralitása azonban nem tud érvényesülni, mert a részvényesek folyamatosan növekvő profitot akarnak, és ha a vezetés ezt nem biztosítja, akkor azt leváltják. A

szennyezésen kívüli másik erkölcstelenség pedig az, hogy a cégek elrabolják és kizsákmányolják a közjavakat; vagy pl. a szeptember 11-i amerikai katasztrófánál az arannyal kereskedő tőzsdeügynökök megduplázták az ügyfeleik, és ezzel együtt a saját pénzüket is. Felmerül hát ezzel kapcsolatban egy újabb kérdés: hol van az ilyen a közjó szempontjából káros és veszélyes tevékenységnek a határa? (41-56. p)

Amíg a Középkorban a közjavak feletti felelősség közös volt, hiszen az Isten, vagyis mindenki tulajdona volt, addig most csak az emberiség két százaléka birtokolja a javakat beleértve a közjavak egyre nagyobb részét is. Például Bolíviában privatizálták az ivóvíz szolgáltatást, amit végül felkelésekhez vezetett és a nép a saját kezébe vette az vízszolgáltatást. A közjavak kisajátítása és kirablása szorosan összekapcsolódott szabad kereskedelem ideológiájával. (57-59. p)

Az erkölcsöt ignoráló cégek napjainkban már odáig merészkednek, hogy nem csupán az átlagfogyasztókat veszik célba a pszichológiai manipulálásuk során, hanem már gyerekeket is megcélazzák. Rájöttek ugyanis a pszichológusok arra, hogy a szülők előbb-utóbb úgyis beadják majd a derekukat a könyörgő gyereküknek. Ezt „nyagगतási faktor”-nak nevezték el. A cégek tehát annyira erkölcstelének és pénzéhesek, hogy kihasználják a gyerekek naivitását és érzékenységét. Ráadásul mire elérik felnőttkorukat, addigra már teljesen kimossák (vagy beprogramozzák) az agyukat és fogékonyá teszik őket a hamis értékekre (a márkákra). Ily módon, a korábban csak használati tárgyakká minősülő dolgokból státusz szimbólumokat hoztak létre a manipuláció eredményeként. Például az ilyen személyek egy három dollár-értékű „márkás” táskáért akár háromezer dollárt is adnak. A reklámokban közvetített márkák (mint valósággá varázsolt elvont fogalmak) által a cégek mesterségesen kialakítanak tehát – az uniformizált fogyasztókká nevelt emberekben – bizonyos szükségleteket, vágyakat. A cél érdekében tehát jó (homogenizált és manipulálható) fogyasztókat nevelnek. Hamis képekkel és értékekkel áztatják az embereket, és különböző életformákat (pontosabban meséket) találnak és alakítanak ki a számukra. Olyan jól végzik a tömeg-manipulációt, hogy már nem is a termékek, hanem a márkákhoz kapcsolt fantáziák a fontosak. Ezért is lehet az, hogy pontosan tudjuk például, hogy mit jelent a nomád életformából származó dunya, noha a modern urbánus embernek erre a termékre már semmi szüksége. Ugyanez elmondható sok más felesleges és haszontalan tárggyal kapcsolatban is. (64-81. p)

Az Rt-kre jellemző immorális pénzimádó hozzáállás mértékére és természetére a

legjobb példákat a Második világháború szolgáltatja. A dokumentumfilmből ugyanis kiderül, hogy például mind a Coca-cola, mind az IBM is szerződésben állt továbbra is a fasiszta Németországgal a háború kitörése után is. A kólát narancsra cserélték, és Fanta néven árulták tovább a fasiszta országban. De ami még ennél is jobban tükrözi az érzéketlen, léleknélküli profit-orientáltságot, az az, hogy a koncentrációs táborokban az IBM gépeket csupán bérelték a németek, így havonta egyszer karbantartókat küldtek az IBM-től a halál-táborokba ellenőrzés céljából. A lyuk-kártyás (regisztrációs) számítógépes rendszer eredményeit csakis Németországon kívül, az IBM valamelyik székhelyén tudták kinyomtatni, s majd azokat visszaküldeni a németeknek. (104-112. p)

Ezek tehát mind azt bizonyítják, hogy a multik (azon kívül, hogy szennyezik az embereket és a bolygó környezetét) bárkivel üzletelnek a profitért. A zsarnokságok nagyon jó üzleti partnerek a számukra, mert segítenek felosztani és uralni az adott piacot. És igazából a terjeszkedés egyik további haszna is (a profitnövelésen kívül természetesen) az, hogy kikerülve a saját hazájuk kormányának felügyelete alól, és más kontinenseken is jelenléteet gyakorolva, egyben a tevékenységükre vonatkozó ellenőrzések alól is ki tudnak bújni. Ezáltal tehát globálissá válnak, így pedig lehetetlenné válik ellenőrzésük, szabályozásuk és tevékenységeik korlátozása a különböző kormányzatok részéről. Ennek egyik következménye az, hogy a világot tehát igazából már a tőkések irányítják és valójában nem a politikusok kormányoznak. (113-122. p)²

2

Nem csak a médián keresztül fejt ki hatását a marketing manipulációs tevékenysége, hanem például akkor is, amikor az ember kilép az utcára, és úton-útfélen reklámplakátokba botlik. Sőt már egy olyan rejtett, leplezett marketing-stratégia is működik, amely keretén belül beépített (marketinges) ügynökök az utcán sétálva félhangosan vagy hangosan beszélgetve dicsérnek bizonyos termékeket, szolgáltatásokat, márkát, stb. Tudják ugyanis, hogy az emberi elme elraktározza a töredékes és irrelevánsnak tűnő információkat is, amelyeket egy vásárlási szituációban aztán felhasználhat. Így már azok sem menekülhetnek meg a marketinges manipulációtól, akik nem néznek televíziót. A marketing átalakítja a személyes kapcsolatainkat is. Például egy frissen kezdő ügynök először is a rokonain és baráti kapcsolatain keresztül próbál értékesíteni minél többet az általa képviselt cég termékei vagy

² David C. Korten: Tőkés társaságok világhuralma. Kapu Könyvek, 2006.

szolgáltatásai közül. (81-84. p)

A részvénytársaságok nem csupán a politika szféráját és vele együtt az egész társadalmat uralják, hanem már a tudományt is a maguk szolgálatába állította. A cégek a hamar tönkremenő tárgyak gyártásához használják fel a tudósok szakértelmét a tervezett elévülés, vagy elavulás nem is annyira titkos beütemezéséhez.³ Emellett még sok más ügyben is igénybe veszik tudósokat. Például különféle baktériumokat kutatnak, de magát a DNS-t is feltérképezik és szabadalmaztatják. Így új típusú élőlényeket szabadalmaztatnak, csak, hogy növelni tudják a profitjukat. Hasonló célból a tudósok olyan vetőmagokat kísérleteztek ki, amelyeket csak egyszer lehessen felhasználni azokat.⁴ A tudományt vagy legalábbis annak egy részét szintén bekebelezték az Rt-k és a maguk pénzéhes szolgálatukba állították azt. (84-89. p)

De nem csupán a politikát és a tudományt rendelik maguk alá a szabad piaci gazdaságot irányító multi cégek, hanem a különböző kormányügynökségeket is felhasználják eredményességük növeléséhez. Így fordulhatott elő Amerikában, hogy a Kodak és a Coca-cola a CIA-vel ült össze egyeztetni a világgazdasági helyzet számukra való optimalizációja céljából. Az átláthatóság helyett inkább titkosítják módszereiket, holott éppen elszámoltathatóságra és ellenőrzésre volna szükség. A nagy vállalatok tehát már a hatalom legmagasabb fokán állnak. Ezért ahhoz pedig, hogy egy fenntartatható társadalmat alakítsunk ki, ahhoz először is fel kellene számolni a multi cégeket, amelyek aláássák a valódi demokrácia alapjait, és ellehetetlenítik annak autentikus működését. (115-125. p)⁵

A kormányoknak, noha hatalmukban állna kitiltani cégeket az országból, ám a kormányok és az Rt-k összefonódtak egymással, és ezért nem érdekük változtatni a jelenlegi gyakorlaton. Pedig a társadalmi jólét megkövetelné ezeknek a cégek kitiltását vagy legalábbis korlátozását. Változások csak akkor várhatók, ha az emberek ráébrednek arra, hogy az óriáscégek az igazi rablók és fellázadnak a kizsákmányolás ellen. *A polgári engedetlenség* és/vagy a lelkiismereti ellenszegülés a lázongásoknál és forradalmaknál mérsékeltebb formában fejtené ki változást eredményező jótékony hatását. Gandhi is az igazságtalan törvények (pl. a só-párlást tiltó rendelet) megszegésére buzdította honfitársait, amellyel bebizonyította, hogy igenis ellen lehet állni a társaságok hatalmának, illetve az ezek által

³ Lásd „A tervezett elavulás története - A villanykörte összeesküvés” című filmet

⁴ Lásd „Davis vs. Monsanto” című filmet

⁵ Hasonló állásponton van a társadalmi ökológia (social ecology) is lásd Tóth I. János: Fejezetek a környezetfilozófiából. Szerzők és irányzatok. JATEPress, Szeged, 2005. 243-258.o.

hozott törvényeknek. (125-133. p)

3.

A *Corporation* című ökoфильmből végül még az is kiderül, hogy az első ipari forradalom tévedés volt, mert nem működik hosszútávon, ezért egy új forradalmat kell létrehozni. Olyan cégekre van szükség, amelyek követendő példát mutat globális szinten, amelyek megújuló energiát használnak és támogatja a fenntarthatóságot. Az egyszerű emberek igenis képesek bármikor változtatni és megoldani a problémákat. Erre példa Bolívia is, ahol az embereknek azt is megtiltották, hogy az esővizet összegyűjtsék ivási célra, de felláztak az ilyen mértékű embertelen és erkölcstelen nyereszkeedés ellen. A bátor és szabad közösségek tehát képesek lerázni magukról a nagy vállalatok uralmát. Első lépésként a kormányzatok megreformálására van szükség. A cél az, hogy természetbarát és környezet-kímélő gazdasági rendszert alakítsunk ki. Például korábban a tűzoltóságok is magánkézben voltak, üzleti vállalkozásokként, és akikkel nem álltak szerződésben, azokon nem segítettek. De a tűzoltóság ma már a közintézményként működik. Ezt a működést más alapvető szolgáltatásokra, és termékekre is ki lehetne terjeszteni. Ilyen közintézmények segítségével is lehetne működtetni a gazdaságot és nem szükségszerű, hogy azt csak és kizárólag magántársaságok irányítsák. (59-60. és 134-140. p)

4.

Az eddigiekből tehát kitűnik, hogy az életünk fölött ma már a részvénytársaságok uralkodnak; s hogy ez az ipari forradalom általa elindított folyamat eredménye. A politikusoknál is nagyobbak a különböző multi társaságok hatalma, és az előbbiek az utóbbiak bábfigurái csupán. Megdöbbenő, hogy eredetileg a közjó érdekében hozták létre ezeket a részvénytársaságok, de hatalmuk túlburjánzott, és így ők váltak a társadalmak új hatalmi központjaivá. Például az amerikai polgárháború egyik következménye az volt, hogy megnyirbálták a hétköznapi emberek jogait és az igazi jogi hatalmat a tőkés társaságoknak adták, amelyeket jogi személyeknek tekintenek.

Ezek a részvénytársaságok csak a nyereséggel törődnek és az erkölcs, illetve a környezet tisztasága, vagy az emberi élet megóvása nem áll céljaik között. Kizsákmányolják a Föld által energiaforrásait, és nem törődnek azzal, hogy visszaforgassák azt, amit elvettek. Így többek közt a termőtalajok regenerálására sem ügyelnek, de magára az egész természetre,

vagy az emberi egészségre sem. Pedig nem szükségszerű, hogy ezekre a lelketlen pszichopatakra hasonlító társaságokra épüljön fel a társadalmi strukturális működés, ugyanis a kormányoknak hatalmukban állna kitiltani vagy korlátozni azon cégeket, amelyek túl nagy profitra és hatalomra vágynak, és eközben nem képesek a fenntarthatóság és a közjó szempontjait figyelembe venni. Erre a problémára az egyik megoldás az lehet, hogy a magántársaságok helyett közintézményesített formákat kellene előtérbe helyezni. Ekkor valóban a nép kezében lehetne a választás joga (azaz valódi demokrácia lehetne), az elszámoltathatóság és ellenőrizhetőség sem jelentene többé problémát, és így elejét lehetne venni a társaságok túlzó hatalomvágyának. Ha egy ilyenfajta új ipari és társadalmi forradalmat lehetne tehát realizálni, akkor az emberi-társadalmi lét jobban harmonizálnia a természettel. És ebben az esetben nagyobb esély volna arra, hogy ne csupán a tőkésék éljenek jólétben, hanem az emberek többsége is.

Végül, érdemes megemlíteni a fenntarthatóság kettős problémáját is. Egyrészt számolni kell a hamarosan kimerülő fosszilis energia-források tényével, amelyek túlzott használata máris visszafordíthatatlan következményekkel jár. Másrészt gondolni kellene arra is, hogy egy véges világban (egy véges rendszerben) lehetetlen végtelen növekedést realizálni, azaz nem lehetséges fenntartani a végtelen növekedési ideológiáját. A pazarló életmód (amely gazdaságunk kulcsa), valamint az erkölcstelen pénzszerzési habitusok összessége csupán rövidtávon mutat működnek. Azonban nem számolnak azzal a környezetfilozófiai aspektussal, hogy vajon hosszútávon milyen következményei lehetnek az ipari forradalom által generált természet-ellenes életstílusnak. Ha csak a piszkos utcák jeleznék az ipar negatív hatásait, akkor a probléma még kezelhető lenne. A fenntarthatatlanság problémája olyan mint egy jéghegy, amelynek csupán a 10 %-a látható, és a nagyobb része a felszín alatt van. Ugyanez a helyzet a környezetet és az emberi egészséget károsító mesterséges életstílussal is, ahol a fő problémáknak csupán a töredéke jut el az emberek tudatáig, és a probléma egésze észrevétlen marad mindaddig, amíg talán már késő nem lesz.